

ІНДИКАТОРИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ПРИ РОЗГЛЯДІ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Р.Ф. Аракелян

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Декларативний характер вітчизняних законодавчих актів є реальною перешкодою на шляху до реалізації прав, свобод людини та громадянина, особливо в кримінально-правовій сфері регулювання. Такий стан речей є неприйнятним та гальмує розвиток суспільних відносин у кримінально-правовій та інших сферах регулювання. В останні роки спостерігається світова тенденція до викорінення «мертвонароджених законів». Таке викорінення супроводжується намаганнями розробити дієві інструментарії, що визначатимуть кількісні та якісні аспекти правового регулювання суспільних відносин з урахуванням футурологічної складової. З огляду на цей факт постає необхідність розроблення індикаторів ефективної адаптивності, запропонованого автором статті, проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» задля виявлення похибок та вимірювання позитивного та негативного ефектів від впровадження новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження та розроблення методології індикаторів ефективної адаптивності внесли такі зарубіжні вчені, як: Р. Опп, К. Сенстейн, Д. Паркер, Б. Мераїс, Д. Норф, Д. Беркович, К. Пістор, Л. Карназов, Р. Маскудов, М. Флямер та інші.

Метою статті є висвітлення розроблених автором статті індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах».

Основні результати дослідження. Термін «індикатор» у перекладі з латини означає *indico* — вказую, визначаю та є елементом, що відображає хід процесу або стан об'єкту спостереження, його якісні або кількісні характеристики у формі, зручній для сприйняття людиною [1, с. 528].

Під час визначення індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах» були враховані критерії індикатора ефективності, що були розроблені науковцем Р. Оппом у 1973 р. Так, на думку Р. Оппа, критеріями індикатора ефективності є: дієвість, інформативність, надійність, відтворюваність та зручність, можливість використання для цілей порівняння [1, с. 529].

На нашу думку, зазначені критерії індикатора ефективності відображають істотні риси ефективного функціонування будь-якого суспільного явища, що підлягає дослідженню та вимірюванню. Так, дієвість індикатора ефективності обумовлює параметри його вимірювання та передбачає одержання відповідей на конкретні питання, які свідчать про результати вимірювання.

Індикатор не тільки відображає реально існуючий стан речей у дослідженні, а й дозволяє інтерпретувати рівень якості, недоліки та виступає в якості мірила вдосконалення. Зручність індикатора обумовлює симпліфікацію процедури оцінювання, при цьому не виключається застосування більш складної процедури оцінювання. Слід зазначити, що складність індикатора детермінує надійність, відтворюваність, адекватність та зручність. Для досягнення всього вищезазначеного необхідним вбачається, також, визначення та прив'язка індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах», також, і до цілей останнього.

З урахуванням всіх вищезазначених сутнісних критеріїв індикатора ефективності нами розроблено наведені нижче групи індикаторів ефективності інституційних засад при розгляді медіації в кримінальному провадженні (Рис. 1.1).

Групи індикаторів ефективності інституційних засад при розгляді медіації в кримінальному провадженні

Індикатори які детерміновані експертними даними на стадіях до та після набрання проектом Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» законної сили.

Індикатори ефективної адаптивності запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні», що засновані на ключових параметрах методики оцінки ефективності конкретних заходів регулюючого впливу в контексті конвенціоналістичних традицій

Індикатори оцінки фінансово-економічних витрат впровадження новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах, що засновані на методиці cost-effectiveness analysis (ефективності витрат)

Індикатори ефективної адаптивності запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах», що засновані на ключових параметрах методики оцінки ефективності правових систем визначених в проекті Світового банку Doing Business.

(Рис. 1.1)

Зупинимось більш детально на аналізі наведених груп індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні».

Група індикаторів, які детерміновані експертними даними на стадіях до та після набрання проектом Закону України «Про медіацію в кримінальному

провадженні» законної сили має не аби яке значення на сучасному етапі розвитку. Наразі актуалізовано питання футурологічної експертизи представленого та обґрунтованого в дисертаційному дослідженні Аракелян Р.Ф. проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні». Сучасні методики експертної оцінки нормативно-правових актів засновані на позитивістській парадигмі, які теоретично обґрунтовують існування теоретичних моделей ефективності законодавства [2, с.125]. На нашу думку, застосування позитивістських підходів до майбутнього вимірювання та оцінки ефективності впровадження запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» є недоцільною. Така недоцільність обумовлена тим, що позитивістська теорія потребує введення поняття ефективності права в якості критерію демаркації між правом та соціальним виміром. Тим не менш, подальша операціоналізація зазначеного терміну має рестрикційний характер з огляду на засадничу тезу юридичного позитивізму, що ототожнює існування норми права з її юридичною силою та визначається як логічний наслідок волі верховної влади, що заснований на фактичному виконанні, правилах визнання та визначає компетенцію органів публічної адміністрації.

На думку науковців позитивістів Дж. Остіна та Г. Кельзена, право наділене ефективністю з огляду на примусовий характер останнього [1, с. 159]. Тому вищевикладена інтерпретація ефективності права не підлягає градації та квантифікації. Вітчизняні методичні рекомендації з питань провадження юридичної експертизи нормативно-правових актів засновані на позитивістській парадигмі та скеровані на аналізі формально-юридичної сторони проектів нормативних актів та не надають позитивних прогнозів ефективності правових приписів та володіють мінімальним ступенем відповідності. При цьому, експертиза нормативно-правових актів не є прогнозуванням конкретних наслідків прийняття правового припису. Перелік факторів, які сприяють проявам корупції мають загальний характер. Проведення додаткових досліджень на корупціогенність регламентуються Наказом Міністерства юстиції від 23 червня 2010 р. № 1380/5 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупціогенних норм» та підлягають обов'язковому провадженню в розрізі досліджуваної проблематики [3].

Так, антикорупційна експертиза в цілому зачіпає лише формальну частину нормативного документу та полягає у співвідношенні положень проектів нормативних актів із затвердженим переліком корупційних факторів. Відповідно до положень ст.15 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04. 2011 р. антикорупційна експертиза нормативно-правових актів проводиться з метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень [4]. При цьому, проведення антикорупційної експертизи здійснюється Міністерством юстиції України, крім антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України, яка здійснюється комітетом Верховної Ради України, до предмета

відання якого належить питання боротьби з корупцією. Але, перелік сфер правового регулювання щодо обов'язкового проведення антикорупційної експертизи достатньо вузький та не зачіпає питань кримінальної юстиції в розрізі досліджуваної проблематики та підлягає розширенню.

Запропонований нами проект Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» підлягає періодичній антикорупційній та громадській експертизі на стадіях до та після набрання ним законної сили та буде слугувати в якості індикатора ефективної адаптивності представленого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах». Також, доцільним є проведення періодичних консультацій з громадськістю та громадських експертів щодо Закону України «Про медіацію в кримінальних справах» на стадіях до / після набрання ним чинності та підзаконних нормативно-правових актів, проектів актів, що розробляються для його виконання. Більше того, проведення антикорупційної експертизи запропонованого законодавчого акту на стадіях до та після набрання ним законної сили закладає підвалини для створення більш цілісної системи прогнозування оцінки ефективності нормативно-правових актів.

Наступна група індикаторів ефективної адаптивності запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» заснована на ключових параметрах методики оцінки ефективності конкретних заходів регулюючого впливу в контексті конвенціоналістичних традицій. Зазначена група індикаторів інтерпретована в розрізі методологічних підвалин прогнозного оцінювання ефективності та опирається на теорію консенсусу як способу визначення цілей закону та критеріїв його ефективності в умовах аксіологічної завантаженості варіантів тлумачення правових норм. Зазначена методологія дозволяє уникнути сильних проявів аксіологічних імплікацій хоча емпіричний аспект передбачає аксіологічне превалювання методології в якості власних складових частин, які об'єктивно не позбавлені раціонального спрямування та детермінують оцінку регулюючого впливу.

Індикатор оцінки регулюючого впливу виник як реакція на зростаючу кількість «мертвонароджених» законів (так звана девальвація права) та спрямований на боротьбу з неефективністю, невиконанням правових приписів. Механізми методики оцінки регулюючого впливу впроваджені в більшості країн світу, зокрема, в Австралії, Австрії, Бельгії, Канаді, Чехії, Данії, Фінляндії, Франції, Німеччині, Греції, Угорщині, Ісландії, Ірландії, Італії, Японії, Південній Корей, Люксембурзі, Мексиці, Нідерландах, Новій Зеландії, Норвегії, Польщі, Португалії, Словаччині, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Туреччині, Великобританії, США, Танзанії, Хорватії, Сербії, Македонії, Молдові, Румунії, Болгарії та інших країнах [1, с. 529].

Група індикаторів оцінки регулюючого впливу сприяє раціоналізації процесу розроблення, прийняття та подальшого впровадження правових приписів в незалежності від конкретних критеріїв ефективності та заснована на конвенціоналістській парадигмі, яка передбачає досягнення консенсусу між представниками всіх груп інтересів у відношенні до цілей правового регулювання, найбільш сприятливих шляхів досягнення визначених цілей та застосу-

вання при цьому критеріїв ефективності [1, с. 529]. Індикатори оцінки регулюючого впливу нормативно-правових актів засновані на принципах, відкритості, транспарентності, доступності та участі. У вищенаведених країнах існують різні механізми до визначення оцінки регулюючого впливу, деякі з таких механізмів передбачають розгляд аналізованого індикатора через систему механізмів, спрямованих на подолання негативних проявів, вимірювання переваг, витрат та подальших наслідків регулюючого впливу.

Більш поширеними є механізми, що передбачають: а) систему оцінки (перевірки) майбутніх законодавчих пропозицій щодо внесення змін та доповнень до запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні»; б) аналітичні висновки та узагальнення, що складаються з метою підвищення ефективного функціонування аналізованих інституцій; в) інструментарій, що дозволяє приймати рішення з урахуванням вигід, витрат та ризиків.

В основу вищенаведених механізмів вмонтована логічна структура індикаторів оцінки регулюючого впливу, що передбачає раціоналізацію процесу прийняття законодавчих рішень на всіх стадіях впровадження певного інституту. На всіх стадіях впровадження новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах необхідною є оцінка регулюючого впливу задля визначення рівня адаптивності запропонованої моделі до національної системи права та подальшого його удосконалення на засадах сталого розвитку.

В розрізі досліджуваної проблематики вбачається за доцільним визначення індикаторів оцінки регулюючого впливу через оцінку ризиків неефективності правових приписів, визначених в запропонованому проекті Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні». Також, до індикаторів оцінки регулюючого впливу слід віднести: індикатор позитивних наслідків регулюючого впливу новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах; індикатор негативних наслідків регулюючого впливу новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах.

Заслугує особливої уваги питання оцінки фінансово-економічних витрат, які активізують впровадження новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах у ретроспективі та перспективі, які визначатимуть подальший напрям розвитку та вдосконалення новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах. При цьому, розрахунок ефективності фінансово-економічних витрат може провадитися за методикою *cost-effectiveness analysis* (далі – ефективність витрат), що концентрується на вимірюванні витрат на досягнення визначеного позитивного результату та передбачає економію бюджетних коштів [5, с. 224]. Дана методика обумовлює заданий характер результатів та в меншій мірі сконцентрована на аналізі фінансово-економічних витрат, пов'язаних із відповідними позитивними та негативними наслідками регулюючого впливу, що визначені в запропонованому проекті Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» та обмежується визначенням загальних результатів, що детермінують економію бюджетних коштів.

Застосування визначеної методології обумовлює винайдення балансу між економією бюджетних коштів та шкодою ефективному впровадженню

новаційної моделі медіації в кримінальних справах, що є викликом часу та потребою гуманістично налаштованого демократичного українського суспільства [5, с.225]. Ефективність витрат дозволить виміряти ефект від реалізації законодавчих приписів, зокрема, витрат на провадження однієї процедури медіації в кримінальних справах, витрат на забезпечення функціонування інституту медіації в кримінальних справах, як альтернативи традиційному кримінальному провадженню у справах.

Наступна група індикаторів ефективної адаптивності запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» заснована на ключових параметрах методики оцінки ефективності правових систем визначених у проекті Світового банку *Doing Business*. Методологія проекту бере витоки з ідей Р. Коуза, який вивів наступну теорему «за умови наявності нульових трансакційних залишків підсумками переговорного процесу сторін буде такий перерозподіл прав, який виявиться ефективним (тобто буде максимізована вартість) та не буде залежати від юридичних правил» [6, с.33].

Подальший розвиток ідей Р. Коуза поширився на сферу юридичної науки та виявив відмінності в конструюванні юридичних інститутів, що мав своїм наслідком зменшення чи збільшення ефективності відповідних соціальних практик. Ідеї Р. Коуза про призначення інститутів були в подальшому розвинуті Д. Нортон та Ернандом де Сотом. При цьому, самі експерти Всесвітнього банку вважають своїм натхненником Ернандо де Сота, який на прикладі найбільш адміністративно-територіальних одиниць Ліми показав як відсутність адекватних правових інститутів перешкоджає розвитку латентних капіталів відповідних верств населення та перешкоджає ефективному функціонуванню економіки. При цьому, його висновки були покладені в основу методології застосування так званих показників «часу та руху» (*time and motion approach*), що дозволяє оцінити розмір ресурсної бази необхідної для легального ведення бізнесу. В подальшому дескриптивні висновки та теоретичні узагальнення зазначених науковців були усвідомлені експертами Світового банку та сформували нормативні орієнтири. На цій підвалині сформована ідеологія та методологія проекту *Doing Business* [6, с. 34].

Ключові параметри методики оцінки ефективності правових систем, що визначені в проекті Світового банку *Doing Business* в розрізі досліджуваної проблематики зводяться до: застосування заданого в проекті Світового банку *Doing Business* складного інструментарію, за допомогою якого буде вимірюватися якість нормативно-правових умов функціонування новаційної моделі медіації в кримінальних справах, яка заснована проектом Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні»; в якості парадигми для компаративного аналізу, оцінки та подальшого реформування інституту медіації в кримінальних справах буде обране Рамкове рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. та інші ратифіковані Україною міжнародно-правові акти з питань медіації в кримінальних справах. За підсумками такої оцінки та моніторингу надаватимуться рекомендації з метою подальшого удосконалення інституційного законодавства.

На нашу думку, використання індикаторів ефективної адаптивності що засновані на ключових параметрах методики оцінки ефективності правових систем визначених у проекті Світового банку Doing Business має своїм ризиком виключно порівняння зріцевої моделі медіації, що заснована європейськими та міжнародними стандартами інституту медіації в кримінальних справах із існуючим станом та резюмування кількісного чи якісного відображення відставання або відповідності до заданих критеріїв. При цьому, вбачається можливість зменшення такого ризику за допомогою паралельного використання при вимірюванні ефективної адаптивності агрегованих кількісних показників рівня злочинності та кількості порушених кримінальних справ (кримінальних правопорушень невеликої тяжкості; необережних кримінальних правопорушення середньої тяжкості; кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти власності; кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи) в часовому та просторовому вимірах.

Визначені індикатори ефективної адаптивності Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» спрямовані на вимірювання позитивного та негативного ефекту від новацій. На нашу думку, ефективне впровадження проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах» детерміноване застосуванням системного підходу до його реалізації та належним організаційним, нормативним, кадровим, інформаційним, фінансовим та іншим ресурсним забезпечення.

Висновки. Підсумовуючи можна зробити висновок про те, що запропоновані індикатори ефективності інституційних засад при розгляді медіації в кримінальному провадженні мають важливе значення для вимірювання сутнісних аспектів розробленої інституційної основи. Нами розроблені наступні групи індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні»: 1-а група індикаторів це ті, які детерміновані експертними даними на стадіях до та після набрання проектом Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» законної сили; 2-а група індикаторів ефективної адаптивності запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» заснована на ключових параметрах методики оцінки ефективності конкретних заходів регулюючого впливу в контексті конвенціоналістичних традицій; 3-я група індикаторів оцінки фінансово-економічних витрат впровадження новаційної моделі інституту медіації в кримінальних справах заснована на методиці cost-effectiveness analysis (ефективності витрат); 4-а група індикаторів ефективної адаптивності запропонованого проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» заснована на ключових параметрах методики оцінки ефективності правових систем, визначених у проекті Світового банку Doing Business. Кожна зазначена вище група індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» складає сукупність взаємопов'язаних індикаторів.

Запропоновані групи індикаторів ефективності інституційних засад при розгляді медіації в кримінальному провадженні спрямовані на майбутнє вдосконалення організаційно-правових засад інституту медіації в кримінальних справах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berkowitz D., Pistor K., Richard J.-F., Torpman J., Jørgensen S. Legal Effectiveness. Theoretical Developments on Legal Transplants / Berkowitz D., Pistor K., Richard J.-F., Torpman J. – Archiv für Rechts 2 und Sozialphilosophie, 2005. – S. 528-529.
2. Методология исследовательских программ. История науки и ее рациональные реконструкции: Избранные произведения по философии и методологии науки. / Под ред. И. Лакатос. – М.: Правда, 2008. – 168 с.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупційоногенних норм: Наказ Міністерства юстиції від 23.06.2010 р. № 1380/5// Офіційний вісник України. – 2010. – № 9. – Ст. 258.
4. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №40. – Ст. 404.
5. Sunstein C.R. Cognition and Cost-Benefit Analysis / Cost-Benefit Analysis. Legal, Economic, and Philosophical Perspectives. / Sunstein C.R. – Chicago, 2001. – P. 223-268.
6. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / North D. – 84. Doing Business in 2005: Removing Obstacles to Growth. – World Bank, IFC and Oxford University Press, 2005. – P. 33-34.

Аракелян Р.Ф. Індикатори ефективності інституційних засад при розгляді медіації в кримінальному провадженні

У статті висвітлені групи індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах». Надана характеристика кожній групі індикаторів ефективної адаптивності проекту Закону України «Про медіацію в кримінальних справах».

Ключові слова: індикатор, групи індикаторів, критерії індикаторів, ефективна адаптивність, медіація в кримінальних справах.

Аракелян Р.Ф. Индикаторы эффективности институциональных основ при рассмотрении медиации в криминальном производстве

В статье освещены группы индикаторов эффективной адаптивности проекта Закона Украины «О медиации в криминальных делах». Предоставлена характеристика каждой группе индикаторов эффективной адаптивности проекта Закона Украины «О медиации в криминальных делах».

Ключевые слова: индикатор, группы индикаторов, критерии индикаторов, эффективная адаптивность, медиация в уголовных делах.

Roza F. Arakelyn Indicators of effective adaptability of the draft Law of Ukraine «About mediation in criminal cases»

In this article has been elucidated the group of indicators of effective adaptability of the draft Law of Ukraine «About mediation in criminal cases». It has been characterized each group of indicators of effective adaptability of the Law of Ukraine «About mediation in criminal cases.»

Keywords: indicator of indicators, criteria indicators effective adaptability, mediation in criminal cases.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2014.